

# ବହୁରାହି ସମାସ

ସମସ୍ୟମାନପଦମାନଙ୍କର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ନ ଥାଇ ଅନ୍ୟାର୍ଥର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଥିଲେ ବହୁରାହି ସମାସ ହୋଇଥାଏ । ସେଥିପାଇଁ କୁହାଯାଏ - ‘ଅନ୍ୟାର୍ଥପ୍ରଧାନଃ ବହୁରାହିଃ’ । ସମସ୍ତପଦ ଯେଉଁ ଅନ୍ୟାର୍ଥକୁ ବିଶେଷିତ କରେ, ତାହାର ଲିଙ୍ଗ ଓ ବଚନ ଗ୍ରହଣ କରେ । ସମାନବିଭକ୍ତ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ୟମାନ ପଦ ଥିଲେ ସମାନାଧିକରଣ ବହୁରାହି ଏବଂ ସମାନ ବିଭକ୍ତି ନ ଥିଲେ ବ୍ୟଧିକରଣ ବହୁରାହି କୁହାଯାଏ । ଲକ୍ଷ୍ୟ କର-

ପୀତାମ୍ବରଃ ବିଷ୍ଣୁଃ ବିରାଜତେ । (ପୀତମ୍ ଅମ୍ବରଂ ଯସ୍ୟ ସଃ)

ଏଠାରେ ‘ପୀତମ୍’ ପଦଟି ‘ଅମ୍ବରମ୍’ ର ବିଶେଷଣ ଅଟେ ଏବଂ ଉଭୟର କ୍ଲୀବଲିଙ୍ଗ ପ୍ରଥମାବିଭକ୍ତି ଏକବଚନ ହୋଇଅଛି । ତେଣୁ, ‘ପୀତାମ୍ବରଃ’ ପଦଟି ସମାନାଧିକରଣ ବହୁରାହି ଅଟେ । ପୀତମ୍ ଏବଂ ଅମ୍ବରମ୍ ପଦଦୁଇଟିର ଅର୍ଥ ଗୌଣ ହୋଇ ‘ବିଷ୍ଣୁ’ ଅର୍ଥର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ହେବାରୁ ବହୁରାହି ସମାସ ହୋଇଛି । (ଲିଙ୍ଗ ଓ ବିଭକ୍ତି ସମାନ ଥିଲେ ସମାନାଧିକରଣ ହୁଏ)

ସେହିପରି - ବାଣୀପାଣିଃ ବିଦ୍ୟାଂ ଦଦାତି । (ବାଣୀ ପାଣିଂ ଯସ୍ୟାଃ ସା)

ଏଠାରେ ‘ବାଣୀ’ ପଦଟି ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ ପ୍ରଥମା ବିଭକ୍ତି ଏକବଚନରେ ଥିବାବେଳେ ‘ପାଣିଂ’ ପଦଟି ପୁଂଲିଙ୍ଗ ସପ୍ତମା ବିଭକ୍ତି ଏକବଚନରେ ରହିଛି । ଉଭୟପଦର ଲିଙ୍ଗବିଭକ୍ତି ଅଲଗା ହୋଇଛି ଏବଂ ଉଭୟ ପଦର ମିଳନପରେ ‘ସରସ୍ୱତୀ’ ଅର୍ଥ ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଛି, ତେଣୁ ବ୍ୟଧିକରଣ ବହୁରାହି ହୋଇଅଛି । (ଲିଙ୍ଗ ଓ ବିଭକ୍ତି ଅଲଗା ହେଲେ ବ୍ୟଧିକରଣ ହୁଏ)

ସମାନାଧିକରଣ ବହୁରାହିର କେତେକ ଉଦାହରଣକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କର-

ଆରୁଡ଼ବାନରଃ ବୃକ୍ଷଃ କମ୍ପତେ । (ଆରୁଡ଼ଃ ବାନରଃ ଯଂ ସଃ)

କୃତକାର୍ଯ୍ୟଃ ଛାତ୍ରଃ ନନ୍ଦତି । (କୃତଂ କାର୍ଯ୍ୟଂ ଯେନ ସଃ)

ଦଉଡ଼ୋଜନଃ ବ୍ରାହ୍ମଣଃ ଗଚ୍ଛତି । (ଦଉଂ ଭୋଜନଂ ଯସ୍ମୈ ସଃ)

ପତିତପତ୍ରଃ ବୃକ୍ଷଃ ଶୁଷ୍ୟତି । (ପତିତାନି ପତ୍ରାଣି ଯସ୍ମାତ୍ ସଃ)

ଶ୍ୱେତବସ୍ତ୍ରା ନାରୀ ମନ୍ଦିରଂ ଗଚ୍ଛତି । (ଶ୍ୱେତଂ ବସ୍ତ୍ରଂ ଯସ୍ୟାଃ ସା)

ବହୁଜଳଂ ସରଃ ବନମଧ୍ୟେ ଅସ୍ତି । (ବହୁ ଜଳଂ ଯସ୍ମିନ୍ ତତ୍)

ଉପର୍ୟୁକ୍ତ ଉଦାହରଣଗୁଡ଼ିକରୁ ଅର୍ଥଅନୁସାରେ ଯଦ୍ ଓ ତଦ୍ ଶବ୍ଦର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରୟୋଗ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଇପାରେ-

ଏହିପରି ସର୍ବଂ ଶୁକ୍ଳଂ ଯସ୍ୟାଃ ସା = ସର୍ବଶୁକ୍ଳା, ଚିତ୍ରା ଗ୍ରୀବା ଯସ୍ୟ ସଃ = ଚିତ୍ରଗ୍ରୀବଃ, ଦୀର୍ଘା କର୍ଣ୍ଣା ଯସ୍ୟ ସଃ = ଦୀର୍ଘକର୍ଣ୍ଣଃ, ପକ୍ୱାଃ କେଶାଃ ଯସ୍ୟାଃ ସା = ପକ୍ୱକେଶା, ନୀଳେ ଅକ୍ଷିଣୀ ଯସ୍ୟାଃ ସା = ନୀଳାକ୍ଷୀ ଆଦି ହୁଏ । ସଂଖ୍ୟାବାଚକ ପଦ ବିଶେଷଣରୂପେ ବ୍ୟବହୃତ ହେଲେ ବହୁରାହି ହୋଇଥାଏ ।

ଯଥା - ରାମଃ ଦୁଶାନନମ୍ ଅମାରୟତ୍ । (ଦଶ ଆନନାନି ଯସ୍ୟ, ତମ୍)

ତ୍ରିନୟନଃ କାମଦେବମ୍ ଅଦହତ୍ । (ତ୍ରୀଣି ନୟନାନି ଯସ୍ୟ ସଃ)

ଦୁର୍ଗା ଦଶଭୁଜା ପୂଜ୍ୟତେ । (ଦଶ ଭୁଜାଃ ଯସ୍ୟାଃ ସା)

ଚତୁରାଜନଃ ଅସୁରାୟ ବରଂ ଦଉବାନ୍ । (ଚତୁରୀ ଆନନାନି ଯସ୍ୟ ସଃ)

ଏହିପରି ଷଟ୍ ଆନନାନ୍ତି ଯସ୍ୟ ସଃ = ଷଡ଼ାନନଃ, ଏକଃ ଦନ୍ତଃ ଯସ୍ୟ ସଃ = ଏକଦନ୍ତଃ ଆଦି ହୋଇଥାନ୍ତି । ଧନ୍ୟ ଏବଂ ଜାୟା ଶବ୍ଦ ପରପଦରୂପେ ବ୍ୟବହୃତ ହେଲେ ଯଥାକ୍ରମେ ଧନ୍ୟା ଓ ଜାନିରେ ପରିଣତ ହୁଅନ୍ତି । ଯଥା-

ପୁଷ୍ପଧନ୍ୟା ଅତୀବ ସୁନ୍ଦରଃ । (ପୁଷ୍ପାଣି ଧନ୍ୟଃ ଯସ୍ୟ ସଃ)

ପିନାକଧନ୍ୟା ତ୍ରିପୁରମ୍ ବ୍ୟନାଶୟତ୍ । (ପିନାକଂ ଧନ୍ୟଃ ଯସ୍ୟ ସଃ)

ସୀତାଜାନିଃ ପିତୃସତ୍ୟଂ ପାଳିତବାନ୍ । (ସୀତା ଜାୟା ଯସ୍ୟ ସଃ)

ଲକ୍ଷ୍ମୀଜାନିଃ କ୍ଷୀରସାଗରେ ଶେତେ । (ଲକ୍ଷ୍ମୀଃ ଜାୟା ଯସ୍ୟ ସଃ)

ଏହିପରି ଶାର୍ଙ୍ଗଂ ଧନ୍ୟଃ ଯସ୍ୟ ସଃ = ଶାର୍ଙ୍ଗଧନ୍ୟା, ଗାଣ୍ଡୀବଂ ଧନ୍ୟଃ ଯସ୍ୟ ସଃ = ଗାଣ୍ଡୀବଧନ୍ୟା, ଯୁବତିଃ ଜାୟା ଯସ୍ୟ ସଃ = ଯୁବଜାନିଃ, ପାର୍ବତୀ ଜାୟା ଯସ୍ୟ ସଃ = ପାର୍ବତୀଜାନିଃ ଆଦି ହୋଇଥାନ୍ତି ।

ସେହିପରି ଭାର୍ଯ୍ୟାପଦ ଭାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ ହୁଏ ଯଥା -

ରସିକାଭାର୍ଯ୍ୟଃ ସଭାଂ ଯାତି । (ରସିକା ଭାର୍ଯ୍ୟା ଯସ୍ୟ ସଃ)

ପାତିକାଭାର୍ଯ୍ୟଃ ଅନ୍ନଂ ଦଦାତି । (ପାତିକା ଭାର୍ଯ୍ୟା ଯସ୍ୟ ସଃ)

ଗଙ୍ଗାଭାର୍ଯ୍ୟଃ କୈଳାସମ୍ ଅଧିବସତି । (ଗଙ୍ଗା ଭାର୍ଯ୍ୟା ଯସ୍ୟ ସଃ)

ଶୋଭନ ଓ କୁସ୍ମିତ ପଦ ବିଶେଷଣ ରୂପେ ରହି ବହୁବ୍ରାହି ସମାସ ହେଲେ ସେଥିରୁ ଯଥାକ୍ରମେ ‘ସୁ’ ବା ‘କୁ’ ଅବଶିଷ୍ଟ ରୁହେ । ଲକ୍ଷ୍ୟ କର-

ସୁକୁଞ୍ଚିଃ କ୍ଷୁଦ୍ରକୁଞ୍ଚିମ୍ ଅବଦତ୍ । (ଶୋଭନା କୁଞ୍ଚିଃ ଯସ୍ୟ ସଃ)

ସୁମୁଖଃ ପତ୍ନୀମ୍ ଅଭାଷତ । (ଶୋଭନଂ ମୁଖଂ ଯସ୍ୟ ସଃ)

କୁସ୍ମିତଃ ଅନ୍ୟାନ୍ ପାତୟତି । (କୁସ୍ମିତା ମତିଃ ଯସ୍ୟ ସଃ)

କୁପୁତ୍ରଃ ସର୍ବଦା କ୍ରନ୍ଦତି । (କୁସ୍ମିତଃ ପୁତ୍ରଃ ଯସ୍ୟ ସଃ)

ମହତ୍ ଶବ୍ଦରୁ ‘ମହା’ ଅବଶିଷ୍ଟ ରୁହେ । ଯଥା -

ମହାଶୟଃ ଛାତ୍ରାନ୍ ଭାଷତେ । (ମହାନ୍ ଆଶୟଃ ଯସ୍ୟ ସଃ)

ମହାକୁଞ୍ଚିଃ ପରାମୁଖତି । (ମହତୀ କୁଞ୍ଚିଃ ଯସ୍ୟ ସଃ)

ମଦକାର୍ଯ୍ୟାତ୍ ନିବୃତ୍ତିଃ ମହାଫଳା ଭବତି । (ମହତ୍ ଫଳଂ ଯସ୍ୟାଃ ସା)

କେତେକ ବ୍ୟଧିକରଣ ବହୁବ୍ରାହି ଉଦାହରଣକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କର-

ପଦ୍ମନାଭଃ ବ୍ରହ୍ମାଣମ୍ ଅଜନୟତ୍ । (ପଦ୍ମଂ ନାଭୌ ଯସ୍ୟ ସଃ)

ଚକ୍ରପାଣିଃ ଅର୍ଜୁନମ୍ ଅବଦତ୍ । (ଚକ୍ରଂ ପାଣୌ ଯସ୍ୟ ସଃ)

ଶୂଳହସ୍ତା ମହିଷାସୁରମ୍ ଅମାରୟତ୍ । (ଶୂଳଂ ହସ୍ତେ ଯସ୍ୟାଃ ସା)

ଭାଲଲୋଚନଃ ମହାଯୋଗୀ ଭବତି । (ଭାଲେ ଲୋଚନଂ ଯସ୍ୟ ସଃ)

ପଦ୍ମକରା ଅଭୟଂ ଦଦାତି । (ପଦ୍ମଂ କରେ ଯସ୍ୟାଃ ସା)

ଦଣ୍ଡପାଣିଃ ମାର୍ଗେ ଗଚ୍ଛତି । (ଦଣ୍ଡଃ ପାଣୌ ଯସ୍ୟ ସଃ)

ନାହିଁ ବା ନିଷେଧ ଅର୍ଥ ବୁଝାଇଲେ ନିଷେଧାର୍ଥକ ବହୁବ୍ରାହ୍ମିସମାସ ହୁଏ । ଲକ୍ଷ୍ୟ କର -

ନିର୍ଦ୍ଦୋଷଃ ଦକ୍ଷିତଃ ଅଭବତ୍ । (ନିର୍ଗତଃ ଦୋଷଃ ଯସ୍ୟ / ଯସ୍ମାତ୍ ସଃ)

ନିରହକାରଃ ପକ୍ଷିତଃ ଭବତି । (ନିର୍ଗତଃ ଅହକାରଃ ଯସ୍ୟ / ଯସ୍ମାତ୍ ସଃ)

ନିର୍ମଳଂ ଜଳଂ ପିବେତ୍ । (ନିର୍ଗତଃ ମଳଃ ଯସ୍ମିନ୍ / ଯସ୍ମାତ୍ ତତ୍)

ଅନସୂୟା ପତିବ୍ରତା ଆସାତ୍ । (ଅବିଦ୍ୟମାନା ଅସୂୟା ଯସ୍ୟାଃ ସା)

ଅନର୍ଥକଂ ବାକ୍ୟଂ ମା ବଦ । (ଅବିଦ୍ୟମାନଃ ଅର୍ଥଃ ଯସ୍ୟ / ଯସ୍ମିନ୍ ତତ୍)

ମୂର୍ଖସ୍ୟ ଜନ୍ମ ନିଷ୍ଠଳଂ ଭବତି । (ନିଃ (ନାସ୍ତି) ଫଳଂ ଯସ୍ୟ ତତ୍ ଇତ୍ୟାଦି ।

ଏହିପରି ନିର୍ଗତଃ (ନାସ୍ତି) ଦୋଷଃ ଯସ୍ୟ ସଃ = ନିର୍ଦ୍ଦୋଷଃ / (ଅବିଦ୍ୟମାନଃ ଦୋଷଃ ଯସ୍ୟସଃ) ଅଦୋଷଃ, ନିଃ (ନାସ୍ତି) ଆକାରଃ ଯସ୍ୟ ସଃ = ନିରାକାରଃ । ଅବିଦ୍ୟମାନା ପ୍ରତିମା ଯସ୍ୟ ସଃ = ଅପ୍ରତିମଃ ଆଦି ହୁଏ ।

ତୃତୀୟାନ୍ତପଦସହିତ ‘ସହ’ ଶବ୍ଦର ସମାସ ହେଲେ ‘ସହାର୍ଥବହୁବ୍ରାହ୍ମି’ ହୁଏ । ‘ସହ’ ରୁ ‘ସ’ ଅବଶିଷ୍ଟ ରୁହେ । ଏହାକୁ ‘ସହାର୍ଥେ ବହୁବ୍ରାହ୍ମି’ ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଏ । ଲକ୍ଷ୍ୟ କର-

ସପରିବାରଃ ମାତୁଳଃ ଆଗତଃ । (ପରିବାରେଣ ସହ ବର୍ତ୍ତମାନଃ)

ସପୁତ୍ରଃ ଗୁରୁଃ ଶିଷ୍ୟଗୃହଂ ଗଚ୍ଛତି । (ପୁତ୍ରେଣ ସହ ବର୍ତ୍ତମାନଃ)

ସପତ୍ନୀକଃ ବନ୍ଧୁଃ ମାତ୍ ଅପଶ୍ୟତ୍ । (ପତ୍ନୀ ସହ ବର୍ତ୍ତମାନଃ)

ଜୀବନଂ ମେ ସଫଳଂ ଜାତମ୍ । (ଫଳେନ ସହ ବର୍ତ୍ତମାନମ୍)

ସତ୍ପୁରମ୍ ଆଗଚ୍ଛ । (ତ୍ପୁରୀ ସହ ବର୍ତ୍ତମାନମ୍)

ସାଳକାରା କନ୍ୟା ପ୍ରଦେୟା । (ଅଳକାରୈଃ ସହ ବର୍ତ୍ତମାନା)

ସେହିପରି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟେଣ ସହ ବର୍ତ୍ତମାନମ୍ = ସାଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟମ୍, ବିନୟେନ ସହ ବର୍ତ୍ତମାନମ୍ = ସବିନୟମ୍, ଅବଧାନେନ ସହ ବର୍ତ୍ତମାନା = ସାବଧାନା ଇତ୍ୟାଦି ହୋଇଥାଏ ।

ଏକାଧିକ ସଂଖ୍ୟାବାଚକ ପଦର ମିଳନରେ ‘ସଂଖ୍ୟାବାଚକ ବହୁବ୍ରାହ୍ମି’ ସମାସ ହୁଏ । ଲକ୍ଷ୍ୟ କର-

ଦ୍ଵିତ୍ରାଃ ଜନାଃ ଗୃହେ ତିଷ୍ଠନ୍ତି । (ଦ୍ଵୈ ବା ତ୍ରୟଃ ବା)

ତ୍ରିଚତୁରାଃ ଛାତ୍ରାଃ ପ୍ରାନ୍ତରେ କ୍ରୀଡ଼ନ୍ତି । (ତ୍ରୟଃ ବା ଚତୁରାଃ ବା)

ପଞ୍ଚଷାଃ କୃଷକାଃ ଅତ୍ର ସନ୍ତି । (ପଞ୍ଚ ବା ଷଡ୍ ବା)

ସପ୍ତାଷ୍ଟାଃ ବାଳିକାଃ ନୃତ୍ୟନ୍ତି । (ସପ୍ତ ବା ଅଷ୍ଟୌ ବା)

ପରସ୍ପର ଯୁଦ୍ଧ / କଳହ ବୁଝାଇଲେ ପ୍ରହରଣବିଷୟକ ତୃତୀୟାନ୍ତ, ଗ୍ରହଣବିଷୟକ ସପ୍ତମ୍ୟନ୍ତ ପଦମଧ୍ୟରେ ସମାସ ହେଲେ “ବ୍ୟତିହାରବହୁବ୍ରାହ୍ମି” ହୁଏ ।

ମୂର୍ଖ୍ୟୟୋଃ ମଧ୍ୟେ କେଶାକେଶି ପ୍ରଚଳନ୍ତି ।

(କେଶେଷୁ କେଶେଷୁ ଗୃହୀତ୍ଵା ଯତ୍ ଯୁଦ୍ଧଂ ପ୍ରବର୍ତ୍ତତେ) (ପରସ୍ପର କେଶକୁ ଧରି)

ମଲ୍ଲୟୋଃ ମଧ୍ୟେ ହସ୍ତାହସ୍ତ୍ରି ଅଭବତ୍ ।

(ହସ୍ତେନ ହସ୍ତେନ ଗୃହୀତ୍ଵା ଯତ୍ ଯୁଦ୍ଧଂ ପ୍ରବର୍ତ୍ତତେ) (ପରସ୍ପର ହାତରେ ମରାମରି / ପିଟାପିଟି ହୋଇ)

ବୀରଯୋଃ ମଧ୍ୟେ ଦଣ୍ଡାଦଣ୍ଡି ଦର୍ଶନୀୟମ୍ । (ପରସ୍ପର ଦଣ୍ଡ (ଲୀଠି) ଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରହାର କରି)

(ଦଣ୍ଡେଃ ଦଣ୍ଡେଃ ଚ ପ୍ରହୃତ୍ୟ ପ୍ରବୃତ୍ତଂ ଯୁଦ୍ଧମ୍) ଇତ୍ୟାଦି ।

ବିଗ୍ରହ ବାକ୍ୟ ମଧ୍ୟରୁ ପଦ ଲୋପ ପାଇଥିଲେ କିମ୍ବା ତୁଳନା ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଥିଲେ ତାହାକୁ ମଧ୍ୟପଦଲୋପୀ / ଉପମିତ ବହୁବ୍ରାହି କୁହାଯାଏ । ଲକ୍ଷ୍ୟ କର-

ବୃଷସ୍ୱକ୍ଷଃ ରାଜପୁତ୍ରଃ ରାଜମାର୍ଗେ ଗଚ୍ଛତି ।

(ବୃଷସ୍ୟ ସ୍ୱକ୍ଷଃ ଇବ ସ୍ୱକ୍ଷଃ ଯସ୍ୟ ସଃ)

କମଳନୟନଃ ଭଗବାନ୍ ମଙ୍ଗଳଂ କରୋତୁ ।

(କମଳେ ଇବ ନୟନେ ଯସ୍ୟ ସଃ)

ବ୍ୟାଘ୍ରମୁଖଃ ଭୀତିଂ ଜନୟତି ।

(ବ୍ୟାଘ୍ରସ୍ୟ ମୁଖମ୍ ଇବ ମୁଖଂ ଯସ୍ୟ ସଃ)

ଚନ୍ଦ୍ରପ୍ରଭା ତରୁଣୀ ରାଜାନମ୍ ଅବଦତ୍ ।

(ଚନ୍ଦ୍ରସ୍ୟ ପ୍ରଭା ଇବ ପ୍ରଭା ଯସ୍ୟାଃ ସା)

ମୃଗନୟନା ଅଭିନୟଂ କରୋତି ।

(ମୃଗସ୍ୟ ନୟନେ ଇବ ନୟନେ ଯସ୍ୟାଃ ସା)

ଏହିପରି ବ୍ୟାଘ୍ରସ୍ୟ ପାଦୌ ଇବ ପାଦୌ ଯସ୍ୟ ସଃ = ବ୍ୟାଘ୍ରପାଦ୍, ଗଜସ୍ୟ ଗମନମ୍ ଇବ ଗମନଂ ଯସ୍ୟାଃ ସା = ଗଜଗମନା, କୁମ୍ଭୌ ଇବ କର୍ଣ୍ଣୌ ଯସ୍ୟ ସଃ = କୁମ୍ଭକର୍ଣ୍ଣଃ, ଶୂର୍ପ୍ୟଃ ଇବ ନଖାଃ ଯସ୍ୟାଃ ସା = ଶୂର୍ପ୍ୟଖା, ଶୂନଃ ପଦାନି ଇବ ପଦାନି ଯସ୍ୟ ସଃ = ଶ୍ୱାପଦଃ ଇତ୍ୟାଦି ହୁଏ ।

**ବହୁବ୍ରାହିସମାସରେ କେତେକ ବିଶେଷ ବିଧି**

ମମ ସୁହୃତ୍ ଆଗମିଷ୍ୟତି । (ଶୋଭନଂ ହୃଦୟଂ ଯସ୍ୟ ସଃ)

ଦ୍ୱାପମ୍ ଅତୀବ ମନୋରମମ୍ । (ଦ୍ୱୟୋଃ ଦିଶୋଃ ଆପଃ ଯସ୍ୟ ତତ୍) (ଦୁଇ ଦିଗରୁ ଜଳବେଷିତ ଭୂଭାଗ)

ଭାରତସ୍ୟ ଦକ୍ଷିଣଭାଗେ ଅନ୍ତରାପମ୍ ଅସ୍ତି । (ଅନ୍ତର୍ଗତାଃ ଆପଃ ଯସ୍ୟ ତତ୍) (ସମୁଦ୍ର ଭିତରକୁ ପଶିଯାଇଥିବା ଭୂଭାଗ ଯାହାର ମଝିରେ ମଝିରେ ଜଳଭାଗ ରହିଛି ।)

ସପତ୍ନୀ ତସ୍ୟୈ ଅସୁୟତି । (ସମାନଃ ପତିଃ ଯସ୍ୟାଃ ସା) (ସଉତୁଣୀ)

ଦ୍ୱିଦନ୍ ମଧୁରଂ ହସତି । (ଦ୍ୱୌ ଦନ୍ତୌ ଯସ୍ୟ ସଃ) (ଦୁଇଟି ଦାନ୍ତ ଉଠିଥିବା ଶିଶୁ)

ଦ୍ୱିଦନ୍ତଃ ସିଂହାତ୍ ବିଭେତି । (ଦ୍ୱୌ ଦନ୍ତୌ ଯସ୍ୟ ସଃ) (ହସ୍ତୀ)

ସୁଗନ୍ଧଃ ଆପଣିକଃ ମୋଦତେ । (ଶୋଭନଃ ଗନ୍ଧଃ ଯସ୍ୟ ସଃ (କୃତ୍ରିମଃ)) (କୃତ୍ରିମ ସୁବାସିତ ପଦାର୍ଥ ଅଛି ଯାହାର)

ସୁଗନ୍ଧଂ ପୁଷ୍ପମ୍ ଆନୟ । (ଶୋଭନଃ ଗନ୍ଧଃ ଯସ୍ୟ ତତ୍ (ପ୍ରାକୃତିକଃ))

## ଅଭ୍ୟାସ

୧ । ଯଥାସମ୍ଭବଂ ସମସ୍ତପଦାନି ବ୍ୟବହୃତ୍ୟ ସଂସ୍କୃତଭାଷାୟାମ୍ ଅନୁବାଦଂ କୁରୁତ-

- (କ) ମାଙ୍କଡ଼ ଚଢ଼ିଥିବା ବୃକ୍ଷକୁ ଦେଖ ।
- (ଖ) ଧଳା ଲୁଗାପିନ୍ଧା ସ୍ତ୍ରୀଲୋକଟି ମନ୍ଦିରକୁ ଗଲା ।
- (ଗ) ପତ୍ରଝଡ଼ା ଲତା ପବନରେ ଥରୁଛି ।
- (ଘ) ହାତରେ ବାଡ଼ି ଧରି କୃଷକ କ୍ଷେତକୁ ଗଲା । (ଲଗୁଡ଼ହସ୍ତଃ)
- (ଙ) ପଦ୍ମହାତରେ ଧରିଥିବା ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଧନଦାନ କରନ୍ତି ।
- (ଚ) ଦୁଇଟିଦାନ୍ତ ଉଠିଥିବା ଝିଅଟି କାନ୍ଦୁଛି ।
- (ଛ) ଉମା ଶିବଙ୍କର ଜାୟା ଅଟନ୍ତି ।
- (ଜ) ଧନ ନ ଥିବା ଲୋକ ଦୁଃଖରେ ରହେ ।
- (ଝ) ମୁଁ ପରିବାର ସହିତ ଗାଁରେ ଥିଲି ।
- (ଞ) ସିଂହର ପାଦ କୁକୁରର ପାଦପରି ଅଟେ ।

୨ । ବିଗ୍ରହବାକ୍ୟାନି ଦର୍ଶୟତ-

ଦ୍ଵୀପମ୍, ରୂପବଦ୍ଭାର୍ଯ୍ୟଃ, କୁବୁଦ୍ଧିଃ, ସଭାର୍ଯ୍ୟଃ, ନିରାଭରଣା, ଶତଧନା, ଶ୍ଵାପଦଃ, ବିଶାଳାକ୍ଷଃ, କୃତକର୍ମୀ, ଅଧୋମୁଖଃ ।

୩ । ସମସ୍ତପଦାନି ଲିଖତ-

ଦତ୍ତଃ ଉପଦେଶଃ ଯସ୍ମୈ ସଃ, ଲକ୍ଷ୍ମଂ ଧନଂ ଯେନ ସଃ, ସନ୍ ଆଶୟଃ ଯସ୍ୟ ସଃ, ବେଶୁଃ ପାଶୈଃ ଯସ୍ୟ ସଃ, ଚଢ଼ାରଃ ଭୁଜଃ ଯସ୍ୟ ସଃ, କ୍ଷୁଦ୍ରା ବୁଦ୍ଧିଃ ଯସ୍ୟ ସଃ, ଅବିଦ୍ୟମାନଃ ଗୁଣଃ ଯସ୍ୟ ସଃ, ବିଷାଦେନ ସହ ବର୍ତ୍ତମାନମ୍ ।

୪ । ସ୍ତମ୍ଭମେଳନଂ କୁରତ ।

କ ସ୍ତମ୍ଭଃ	ଖ ସ୍ତମ୍ଭଃ
ଶୋଭନଃଧର୍ମଃ ଯସ୍ୟ ସଃ	ପଞ୍ଚାନନଃ
ପୁତ୍ରେଣ ସହ ବର୍ତ୍ତମାନା	ପୀତାମ୍ବରଃ
ତ୍ରୟଃ ବା ଚଢ଼ାରଃ ବା	ରକ୍ତାକ୍ଷଃ
ପୀତମ୍ ଅମରଂ ଯସ୍ୟ ସଃ	ରୂପବଦ୍ଭାର୍ଯ୍ୟଃ
ରକ୍ତେ ଅକ୍ଷିଣୀ ଯସ୍ୟ ସଃ	ସପତ୍ନୀ
ପଞ୍ଚ ଆନନାନି ଯସ୍ୟ ସଃ	ବହୁବାଗ୍ନିକା
ରୂପବତୀ ଭାର୍ଯ୍ୟା ଯସ୍ୟ ସଃ	ତ୍ରିଚତୁରାଃ
ସମାନଃ ପତିଃ ଯସ୍ୟାଃ ସା	ସସ୍ତ୍ରୀକଃ
ବହବଃ ବାଗ୍ନିନଃ ଯସ୍ୟାଂ ସା	ସପୁତ୍ରା
ସ୍ତ୍ରୀୟା ସହ ବର୍ତ୍ତମାନଃ	ସୁଧର୍ମୀ

୫। ବନ୍ଧନୀମଧ୍ୟାତ୍ ଶୁଦ୍ଧଂ ସମସ୍ତପଦଂ ନିରୂପୟତ-

- (କ) ରମା ଜାୟା ଯସ୍ୟ ସଃ = ---। (ରମାଜାନିଃ, ରମାଜାୟା, ବିଷ୍ଣୁଃ)
- (ଖ) ପଞ୍ଚ ବା ଷଡ୍ ବା = ----। (ପଞ୍ଚଷଷ୍ଠିଃ, ପଞ୍ଚଷାଃ, ପଞ୍ଚସାଃ)
- (ଗ) ସମାନଃ ପତିଃ ଯସ୍ୟାଃ ସା = ----। (ସପତ୍ନୀକଃ, ସମପତିଃ, ସପତ୍ନୀ)
- (ଘ) ନୀଳମ୍ ଅମରଂ ଯସ୍ୟ ସଃ = ----। (ନୀଳାମରଂ, ନୀଳାମରଃ, ନୀଳାମରା)
- (ଙ) ନାସ୍ତି ଧନଂ ଯସ୍ୟ ସଃ = ----। (ନିର୍ଧନଃ, ନିର୍ଧନମ୍, ଧନହୀନଃ)
- (ଚ) ଚନ୍ଦ୍ରଃ ଶେଖରଃ ଯସ୍ୟ ସଃ = ----। (ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖରଃ, ଶିବଃ, ଚନ୍ଦ୍ରଶିଖରଃ) (ଶେଖରଃ = ଶିରୋ ଭୂଷଣମ୍)
- (ଛ) ତ୍ରୀଣି ନେତ୍ରାଣି ଯସ୍ୟାଃ ସା = ----। (ତ୍ରିନେତ୍ରୀ, ତ୍ରୟନେତ୍ରୀ, ତ୍ରିନେତ୍ରା)
- (ଜ) ଯୁବତିଃ ଜାୟା ଯସ୍ୟ ସଃ = ---। (ଯୁବକଃ, ଯୁବଜାନୀ, ଯୁବଜାନିଃ)
- (ଝ) ପଦ୍ମଂ ପାଶୌ ଯସ୍ୟ ସଃ = ----। (ପଦ୍ମପାଶିଃ, ପଦ୍ମପାଶୀ, ପଦ୍ମାନି)